

УЛОГАТА НА СИСТЕМОТ НА СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА ВО ПОСТАПУВАЊЕ СО ДЕЦА – ЖРТВИ НА СЕКСУАЛНА ЗЛОУПОТРЕБА

Асс. д-р Александра Роглева

Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ -Штип
aleksandra.rogleva@ugd.edu.mk

Доц. д-р Елена Максимова

Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ -Штип
elena.ivanova@ugd.edu.mk

Апстракт

Системот на социјална заштита е динамична категорија која веќе подолг временски период во континуитет трпи промени со цел прилагодување на новиот општествен контекст и актуелните проблеми кои ги наметнува современото живеење. Брзата индустријализација, сиромаштијата и ограничениот пристап до социјалните услуги понекогаш ги лишува семејството и примарната мрежа на социјална заштита, од можноста да обезбедат квалитетна и навремена грижа кога станува збор за потребите на своите членови, а особено за децата. Токму поради тоа, центрите за социјална работа како старателски органи и основни служби за социјална заштита во локалната заедница, се најповикани да обезбедат помош и поддршка на деца на кои им е загрозен развојот како резултат на различни облици на злоупотреба, но и да преземаат превентивни активности со цел да се спречи настанување на виктимизација.

Оттука, основната идеја на трудот е да се направи детален преглед на овластувањата кои ги имаат центрите за социјална работа при постапување со деца - жртви на сексуално насилство и експлоатација и да се утврди каква е нивната улога и значење во остварување на концептот на детска благосостојба. Во оваа насока, подеднакво ќе бидат разгледани оние овластувања кои според својата содржина може да спречат настанување на кривични дела од ваков вид како би се овозможило рано откривање и третман на детето изложено на ризик од злоупотреба, како и интервентните мерки што центрите се овластени да ги преземаат со цел да обезбедат сеопфатност и континуитет во сите фази на заштита на децата од виктимизација.

Клучни зборови: *сексуална злоупотреба, деца, центри за социјална работа, социјална заштита, третман, рехабилитација*

THE ROLE OF SOCIAL PROTECTION SYSTEM IN DEALING WITH CHILDREN VICTIMS OF SEXUAL ABUSE

Ass. Aleksandra Rogleva

Faculty of Law, University “Goce Delchev” - Stip

aleksandra.rogleva@ugd.edu.mk

Ass. Prof. Elena Maksimova

Faculty of Law, University “Goce Delchev” - Stip

elena.ivanova@ugd.edu.mk

Abstract

The social protection system is a dynamic category that has been continuously changing for a long time in order to adapt to the new social context and the current problems imposed by modern living. The rapid industrialization, the poverty, and the limited access to social services, sometimes deprive the family and the primary social security network of the opportunity to provide quality and timely care when it comes to the needs of their members, especially children. That is why Social work centers as guardianship authorities and basic social protection services in the local community are most called upon to provide assistance and support to children with endangered development as a result of various forms of abuse, but also to take actions in order to prevent the occurrence of victimization.

Hence, the basic idea of this paper is to provide a detailed overview of the Social work centers authorizations in dealing with children victims of sexual violence and exploitation and to determine their role and importance in realizing the concept of child welfare. In this regard, the authorizations that according to their content can prevent the occurrence of this type of crimes in order to enable early detection and treatment of the child exposed to risk of abuse, will be equally considered as well as the intervention measures that the centers are authorized to take on, in order to ensure comprehensiveness and continuity in all phases of child protection from victimization.

Keywords: *sexual abuse, children, social work centers, social protection, treatment, rehabilitation*

Вовед

Сексуалната злоупотреба на деца е исклучително комплексна и феноменолошки - специфична појава која според содржината на поведенијата што ја сочинуваат се смета за една од најтешките манифестни форми на насилство врз децата и злоупотреба на нивниот биолошки и општествен статус. Историската димензија на проблемот говори дека станува збор за крајно сериозен облик на криминалитет кој има свои корени многу одамна, но во изминатата деценија е особено актуелен, првенствено поради алармантното зголемување на бројот на пријавени случаи на деца - жртви на сексуално насилство, а потоа и заради готовноста на целокупната јавност отворено да зборува за реалните состојби во насока на нивно надминување. Злоупотребата и експлоатацијата на

деца за сексуални цели станува глобален феномен, а особено загрижувачки е фактот дека голем дел од ваквите случувања остануваат непознати за јавноста и институциите на системот надлежни за заштита на детските права. Токму поради тоа, на денешниот степен на научни сознанија, ваквиот облик на виктимизација останува една од најфлагрантните повреди на детските права што генерира растечка загриженост во современите, демократско уредени општества и неминовно наметнува потреба од вложување на сите општествени потенцијали во насока на изнаоѓање решение на проблемот. Клучно во напорите за обезбедување правовремена и ефективна заштита на најмладите е сервисирање на задоволителен број институционални услуги во интерес на нивната благосостојба, а кои ќе овозможат доследно имплементирање на законските обврски и универзалните меѓународни стандарди за детските права. Притоа, кога детето станува жртва на определен облик на неправо како што се сексуалната злоупотреба и експлоатација, потребно е ангажирање на дополнителни механизми на институционална заштита кои во рамки на своите овластувања треба да му обезбедат оптимално згрижување и остварување на правото на рехабилитација, третман и заштита. За жал, на денешниот степен на достигнувања, повеќе внимание се посветува на механизмите за репресивно дејствување врз сторителите и другите модалитети за сузбивање на сексуалното насилство врз деца, додека прашањето за помош на децата - жртви преку практикување на различни облици третман и рехабилитација непосредно по преживување на злоупотребата, е многу актуелно, но со незначителна имплементација во пракса. Сепак, мора да се признае дека од неодамна политичкиот притисок инициран од потребите што ги наметнува реалноста, во голема мера почнува да влијае на профилот на жртвата, овозможувајќи признавање на нејзините специфични потреби¹ и нагласувајќи ја важноста на институционалните услуги за самите жртви.

Во севкупната институционална рамка за одговор на проблемот, системот на социјална заштита е несомнено најзначаен, не само поради неговата улога во остварувањето на развојниот процес кај детето, туку и според изворноста на овластувањата што ги имаат центрите за социјална работа како основен облик на институционално згрижување и третман во оваа област. Социјалната заштита се остварува преку спроведување на мерки за превенција од настанување и намалување на последиците од социјалните ризици за граѓаните, обезбедување на парични права од доменот на социјалната заштита и воспоставување и развој на услугите од доменот на социјална заштита (услуги на стручна работа од страна на стручни лица и стручни тимови, сместување во установа за институционална или вонинституционална заштита и сл.² Во оваа насока,

¹ Повеќе за ова: Камбовски, Владо. et al. *Коментар на законот за правда за децата со практикум*. Скопје: Совет за превентива против малолетничка деликвенција - Кавадарци, 2018, стр.345-371.

² Спасовска, Софија. et al. *Прирачник за развој на социјални услуги за ранливите групи во*

мора да потенцираме дека станува збор за исклучително динамична категорија која веќе подолг временски период во континуитет трпи промени со цел прилагодување на новиот општествен контекст и актуелните социјални проблеми кои ги наметнува современото живеење.³ Имено, процесот на глобализација сè повеќе го зема својот замав, а семејството како основна општествена клетка значително губи од првобитното значење во поглед на можноста за остварување на заштитната функција. Ваквата состојба неминовно ја наметнува потребата за спроведување на низа реформски процеси во областа на социјалната заштита, како и усвојување на нови принципи и методи на работа кои се квалитативно различни во зависност од целните групи на кои се имплементираат и нивните потреби за помош, заштита и третман. Предлозите за реформа на системот на социјална и детска заштита беа изготвени како резултат на претходно спроведена компаративна анализа на релевантна правна регулација во повеќе развиени европски држави, како и длабинска квантитативно-квалитативна анализа на состојбите во нашата земја.⁴

Имајќи го предвид сето погоренаведено, теоретскиот преглед што следува треба да даде одговор на прашањето какви се значењето, улогата и овластувањата на современиот систем за социјална заштита во Р. Северна Македонија во делот на згрижување и третман на деца – жртви на сексуално насилство и експлоатација, но и заштита на деца кај кои поради различни околности постои зголемен ризик да станат жртви на злоупотреба од ваков вид. Основната цел е да се утврди каков е институционалниот одговор на проблемот во овој домен преку анализа на применливите механизми на заштита и постигнатите резултатите од нивната примена во пракса.

Надлежности на Центрите за социјална работа во постапување со деца – жртви на сексуална злоупотреба или деца кои се во ризик да станат жртви

Како старателски орган и основна служба за социјална заштита во локалната заедница, Центарот за социјална работа е овластен да обезбеди помош и поддршка на деца на кои им е загрозен развојот како резултат на преживеаната сексуална злоупотреба. Токму поради тоа секое сомневање дека детето е изложено на злоупотреба од ваков вид или е со зголемен ризик да биде сексуално злоставувано, треба да се пријави во месно надлежниот центар за

локалните заедници. Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2013, стр.9.

³ Повеќе за ова во: *Национална програма за развој на социјалната заштита 2011-2021.* Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2010, стр. 4-7.

⁴ Богоевска, Наташа, Сузана Борнарова и Маја Геровска-Митев. *Социјалната заштита во Македонија: Регулатива и практика.* Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2019, стр.9.

социјална работа.⁵ Се разбира, во вакви случаи подеднакво овластување за постапување имаат и органите на полицискиот прогон, така што пријавата може да се достави и до подрачното одделение на СВР кое понатаму во соработка со надлежниот центар ќе ги координира чекорите кои треба да се преземат со цел да се обезбеди навремена интервенција и заштита на детето - жртва.

Основните овластувања на центрите за социјална работа се состојат во пружање на стручно - советодавна, материјална и правна помош на деца - жртви и членовите на нивното потесно семејство, упатување на услуги кои ги пружаат други надлежни институции, помош во остварувањето на родителското право и надзор над вршењето на истото во случаи кога е утврдено дека тоа влијае на зголемување на ризикот од злоупотреба или се одразува на состојбата на детето - жртва на сексуална злоупотреба, издвојување на детето од семејната средина и негово згрижување во соодветни институции кога со оглед на околностите на случајот тоа е во прилог на најдобрите детски интереси, преземање на мерки и активности за зголемување на свесноста за сериозноста на проблемот и промовирање на мерки за постигнување на социјална благосостојба. Активностите што ги преземаат центрите во рамки на законските овластувања, а во насока на остварување секундарна заштита на деца од феноменот на сексуална злоупотреба, може да се поделат во две поголеми групи:

- Превентивни активности кои се преземаат *ex ante* и
- Интервентни активности кои се преземаат *post festum*.

Превентивна социјална работа на ЦСР - Законот за социјална заштита, покрај бројните мерки од интервентна природа, предвидува и преземање на мерки со кои се обезбедува превентивна социјална заштита. Овде првенствено се мисли на активности кои според својата содржина може да спречат настанување на кривични дела од областа на половиот морал и половата слобода на штета на децата, но и да придонесат за рано откривање и третман на детето изложено на злоупотреба со цел полесно надминување или ублажување на последиците од состојбата на виктимизација. Превентивното дејствување од ваков вид воглавно се сведува на едукативно - советуваљивна работа за тоа како да се препознае потенцијална опасност од злоупотреба, развивање на формите на самопомош, волонтерска работа со лично ангажирање и примена на други методи кои соодветствуваат со потребите на децата како најранлива категорија во рамки на корисниците на социјална заштита.⁶ Сепак, и покрај општата законска

⁵ Здравствените, социјалните, воспитно - образовните и сите други установи, организации и поединци имаат право и обврска да пријават во надлежните центри за социјална работа доколку имаат сознанија за определен случај на сексуално насилство или експлоатација на деца. Оваа обврска важи подеднакво и за полицијата, јавното обвинителство или судот во сите случаи кога први ќе осознаат за случаите на злоупотреба.

⁶ Социјална превенција. Пристапено на 09 Јуни 2020, <http://mtsp.gov.mk/uslugi-ns_article-socijalna-prevencija.nsp>.

тенденција за актуелизирање на превенцијата како посебно важен облик на социјална заштита, заради преоптовареност на центрите за социјална работа со нудењето на друг вид социјални услуги кои во најголем дел се од интервентна природа, превентивната работа неоправдано се запоставува, што на долг рок има исклучително штетни последици во системот на социјална заштита. Во досегашната пракса, најчесто надлежните во центрите само констатираат одредена повреда, без притоа самоиницијативно да поведат постапка или да делуваат превентивно таму каде што имало услови за тоа. Главната причина за ваквите состојби треба да се бара во континуираниот недостаток на материјални средства и човечки ресурси за превентивни активности и непостоење на подзаконски акти со кои на подетален начин центрите за социјална работа ќе се обврзат да реализираат превентивно ориентирани програми. Во смисла на погоре кажаното, а имајќи ја предвид ограниченоста на капацитетите со кои располагаат, во превентивното дејствување на центрите за социјална работа посебно значајно место има соработката со невладиниот сектор и користењето на ресурсите со кои располагаат овие организации, а во интерес на збогатување на содржините кои придонесуваат кон зголемување на детската благосостојба. Во услови кога државата со расположливите капацитети, не е во можност целосно да управува со состојбите предизвикани од криминалните поведенија, невладиниот сектор претставува значаен фактор во развојот, поддршката, унапредувањето и пружањето на услуги за заштита на посебно ранливи категории, како на локално, така и на национално ниво.⁷ Сепак, мора да констатираме дека и покрај тоа што невладините организации имаат неспорно значење во општествените ангажмани за подигање на свесноста за сериозноста на проблемот, сепак нивниот придонес е ограничен, поради неможноста за нудење на директни советувајќи услуги.⁸ Слабата развиеност на превентивната социјална работа меѓу другото се должи и на непостоењето на јасни протоколи за соработка меѓу релевантните институции на национално, а особено на локално ниво. Имено, Законот за социјална заштита предвидува дека превентивната работа се остварува во ЦСР во соработка со општините, предучилишните, училишните, здравствените установи и другите државни тела, правни и физички лица и здруженија на граѓани, што значи дека центрите

⁷ Повеќе за ова: Давитковски, Борче, Ана Павловска – Данева и Драган Гоцевски. „Перспективите на НВО секторот во вршењето на јавни услуги во Република Македонија“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* (2011): 347-364.

⁸ Во пракса проблемот се појавува како резултат на обврската за регистрирање на установата и исполнување на одредени стандарди за упис во регистарот на МТСП и вршење на дејноста. Од друга страна, законот дозволува физички лица да вршат одредени советувајќи работи, но при имплементација на законските одредби се јавува проблем во однос на прашањето за утврдување на степенот на квалификации на стручните лица и начинот на лицензирање, како и ширината на услугата која ќе се нуди и нејзината пазарна цена што повлекува одредени финансиски импликации.

како основни единици на социјална заштита треба да имаат водечка улога во остварувањето на превентивниот процес, а останатите институции и поединци се јавуваат како партнери со кои треба да остваруваат активна соработка при имплементирањето на законските одредби.⁹ Сепак, во пракса во најголем дел од Центрите за социјална работа, превентивната едукативно - советуваљшна работа е застапена релативно малку или воопшто не постои. Ова го потврдуваат и резултатите од спроведеното истражување во кое беа вклучени 25 Центри за социјална работа на територијата на Р. Северна Македонија. Според обработените податоци дури 60 % од анкетираниите центри вклучени во истражувањето одговориле дека воопшто не дејствуваат превентивно на полето на сексуалната злоупотреба на деца, а останатите кои спроведуваат превентивни активности во своето работење, не фигурираат како главни на носители на програмите, мерките и активностите од превентивна природа, туку своето учество во превентивниот процес најчесто го сведуваат на делумно партнерство со други институции кои се јавуваат како главни организатори. Досегашното искуство покажува дека центрите за социјална работа најчесто реализираат аналитичко - истражувачка дејност за следење на појавата, а делумно учествуваат во превентивните активности преку делегирање на свои претставници во настани организирани од други институции на локално ниво.¹⁰ Ова недвосмислено укажува на фактот дека и покрај тоа што со Законот за социјална заштита тие се предвидени како главни носители на превентивниот процес, во пракса се забележува сосема поинаква тенденција. Така, како главни носители на превентивни активности, мерки и програми се јавуваат воглавно образовните институции и невладиниот сектор, а центрите за социјална работа преку делегирање на свои учесници се вклучуваат како партнери во имплементацијата на целокупниот процес на едукативно - советуваљшна работа чија основна цел е превенција и заштита на децата од сексуално насилство и експлоатација. Според добиените резултати од истражувањето главни причини за минималното партиципирање на центрите во доменот на превенцијата од сексуална злоупотреба на деца е преоптовареноста со бројни други надлежности кои најчесто се поприоритетни со оглед на нивната интервентна природа, недостатокот на стручни кадри кои се специјализирани за предметната проблематика и непостоењето на механизми за остварување успешна соработка со останатите институции на локално и национално ниво.

Дополнително загрижувачки во врска со актуелните состојби во превентивното дејствување на системот за социјална заштита, е фактот дека определени центри за социјална работа воопшто не работат на полето на

⁹ Член од 25 став 2 од Законот за социјална заштита, „Службен весник на РМ“, бр. 79/09.

¹⁰ Повеќе за ова: *Стандарди и процедури за постапување на Центрите за социјална работа*. Скопје: ЈУ Завод за социјални дејности, УНИЦЕФ, 2014, стр. 26-27.

превенцијата на сексуалната злоупотреба на деца, затоа што до сега немаат регистрирано случаи на пријавени деца - жртви на ваков облик на криминалитет. Според наше видување, ова е сосема погрешна перцепција на работите, поради тоа што непријавувањето на случајот во ЦСР, не значи дека на територијата за која центарот е месно надлежен не постои сексуална злоупотреба на деца. Освен тоа, дури и во оние општини каде злоупотребата на деца за сексуални цели бележи мало учество во вкупниот криминалитет, потребно е континуирано да се делува на зајакнување на свеста за сериозноста на проблемот и модалитетите за препознавање и заштита на децата од сексуалните престапници. Ова особено, ако се земе предвид фактот дека сексуалното насилство врз деца е глобален феномен кој во голема мера ги уназадува општествените напори за унапредување на детскиот развој, така што сосема е неодговорно и неоправдано да се чека злоупотребата да се случи за да се отпочне со превентивно дејствување.

Интервентна социјална работа на ЦСР - Спектарот на интервентни мерки кои се применуваат на деца во социјален ризик, а кои се во надлежност на институциите за социјална заштита е навистина широк. Овде спаѓаат пружањето стручна помош на децата - жртви и на нивните родители, преземање на правно - општествени мерки против родителите во случаите кога ги занемаруваат или загрозуваат детските права, иницирање на судски постапки за заштита на правата на децата и застапување на нивните интереси во тие постапки, како и упатување на стручна помош која може да ја обезбедат други установи и поединци во рамки на законските овластувања. Центарот за социјална работа како основна служба за социјална заштита која истовремено има функција на старателски орган, треба да обезбеди сеопфатност и континуитет во сите фази на заштита на децата на кои поради злоставување и запоставување им е доведен во прашање нормалниот психофизички развој. Кога станува збор за сексуалната злоупотреба на деца, центрите имаат клучна улога во утврдувањето на статусот на жртвите и потребите кои произлегуваат од состојбата на виктимизација или како резултат на одредени ризични состојби во кои се наоѓаат децата во рамките на семејството или надвор од него.¹¹ Посебно е важен процесот на процена на ризикот кој првенствено опфаќа мерки за утврдување на обликот, интензитетот и последиците од злоставувањето, а потоа и определување на потребите и можностите за третман.¹² Процената секогаш се спроведува по пат на тимски интердисциплинарен пристап кој подразбира собирање и размена на податоци помеѓу сите надлежни институции, служби и органи. Сепак, досегашните сознанија укажуваат на тоа дека во пракса Центрите за социјална работа немаат

¹¹ Повеќе за ова: *Протокол за соработка меѓу надлежните институции во случаи на сексуална злоупотреба на деца и педофилија*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика, стр.3-5.

¹² Повеќе за ова: *Стандарди и процедури за постапување на Центрите за социјална работа*. Скопје: ЈУ Завод за социјални дејности, УНИЦЕФ, 2014, стр. 32-34.

речиси никаква улога во идентификацијата на деца во ризик од сексуална злоупотреба преку нивно лично залагање и работа на терен, туку за ваквите случаи најчесто осознаваат по добивање на пријава од полициските органи.¹³

Како стручна служба и орган кој се грижи за заштита на детските права и интереси, центарот се социјална работа има значајна улога и во обезбедувањето на адекватен кривично - правен третман на децата - жртви на злоставување. Тоа подразбира соработка со органите на кривичниот прогон кои според своите надлежности имаат ингеренции во остварувањето на детската заштита, поднесување кривични пријави во подрачните единици на МВР и Јавното обвинителство, соработка со полицијата и јавното обвинителство во процесот на собирање податоци во врска со извршеното дело, давање на стручно мислење на јавното обвинителство и судот за кривичното дело, околностите под кои е извршено и последиците врз детето, како и за способноста на детето да сведочи и да се произнесе пред судот во врска со доживеаниот настан. Во оваа насока, една од најзначајните обврски на органите за социјална заштита по преживеаната злоупотреба е подготвување на детето за појавување пред органите на судството заради процесуирање на кривично - правниот настан.¹⁴ Ова од причина што појавувањето на жртвата пред судот претставува дополнителна траума која се зголемува како резултат на неизвесноста и долгото времетраење на судската постапка. Денес сè уште не постојат специјализирани програми за едукација и практична подготовка на детето - жртва за појавување пред суд и учество во кривичната постапка, а улогата на центрите во целокупниот процес најчесто завршува со доставување на потребните информации до полициските органи, надлежното обвинителство или судот. Така, речиси и да не се забележани случаи на активно учество на социјалните работници во постапките пред судот или во обезбедување помош, поддршка и социјална заштита по завршување на судењето.

Покрај тоа, центрите за социјална работа преку своето дејствување треба да ги зајакнуваат капацитетите на семејството во однос на грижата и заштитата на детето, да вршат стручен и континуиран надзор над родителското право и да практикуваат советодавна и интердисциплинарна тимска работа првенствено со детето - жртва, а потоа и со неговите родители/старатели доколку тоа е потребно со оглед на околностите на случајот. Поддршката за успешно остварување на процесот на ресоцијализација и социјална адаптација, најчесто се ефектуира преку изготвување на индивидуален план за работа со семејството и детето, со постојано следење и евалуација на планираните активности и постигнатите

¹³ Така и: Чачева, Виолета, Стојанка Мирчева. *Заповставени и жигосани - Анализа на состојбата: Сексуална злоупотреба на деца*. Скопје: Канцеларија на УНИЦЕФ, 2010, стр. 61-62.

¹⁴ Zegarac, Nevenka. et al. *Zastita deteta od zlostavljanja: Prirucnik za centre za socijalni radi druge sluzbe u lokalnoj zajednici*. Beograd: Jugoslovenski Centar za prava deteta, 2001, стр.153.

резултати.¹⁵

Целокупното постапување со детето додека трае постапката во Центарот за социјална работа¹⁶ се документира во писмена и електронска форма преку дополнување на првичните и внесување на нови информации во единствената електронска база на податоци за лица во ризик и корисници на социјални услуги - ЛИРИКУС.¹⁷ Врз основа на досега внесените податоци во неа, заклучно со 31.12.2019 година регистрирани се вкупно 136 активни досиеја на деца – жртви на сексуална злоупотреба на ниво на цела држава, од кои 111 девојчиња и 25 момчиња.

Актуелни состојби во работењето на Центрите за социјална работа

Истражувачките резултати базирани на добиените одговори од Центрите за социјална работа покажуваат дека при постапувањето со деца - жртви се имаат предвид обврските од корпусот на закони за детска заштита, но законските овластувањата се остваруваат во онаа мера колку што тоа го дозволуваат можностите и расположливите ресурси во пракса. Сите центри, без исклучок се имаат произнесено дека во работењето со дете - жртва на сексуална злоупотреба ги применуваат стандардите и процедурите за постапување на Центрите за социјална работа (Процедура за постапување со деца - жртви на сексуална злоупотреба и педофилија), што е впрочем и нивна законска обврска.

Во делот на дадените услуги од страна на стручните работници во центрите за социјална работа за оваа категорија на корисници, состојбата на најчесто применувани услуги е следната:

Во сите случаи задолжително се применува стручно - советодавна работа која најчесто опфаќа разговор, психосоцијална помош и поддршка од страна на вработени лица од ЦСР (психолози, педагози, правници и социјални работници);

Во најголем број од случаите каде постои основано сомнение дека се работи за дете - жртва на кривичното дело „родосквернавање“ или постојат индикации дека родителите/старателите или други блиски членови на семејството се

¹⁵ Повеќе за ова: *Стандарди и процедури за постапување на Центрите за социјална работа*. Скопје: ЈУ Завод за социјални дејности, УНИЦЕФ, 2014, стр. 39-43.

¹⁶ Процедурите за постапување на Центарот за социјална работа со деца - жртви на сексуална злоупотреба и педофилија се дел од Стандардите и процедурите за постапување на Центрите за социјална работа, објавени од ЈУ Завод за социјални дејности, стр.28-43.

¹⁷ Електронска база на податоци за лица во ризик и корисници на социјални услуги (ЛИРИКУС) значи воведување на изедначена електронска евиденција на корисниците на социјални услуги, евидентирани во сите центри за социјална работа на територијата на Р. Северна Македонија. Со неа се воспоставени 30 локални и 1 национална база за корисниците на социјалните услуги на национално ниво. Базата овозможува во секое време да се добие извештај за бројот на евидентирани лица во дефинирани социјални ризици, вклучително и за деца - жртви на сексуална злоупотреба кои се евидентирани во месно надлежните центри за социјална работа.

вклучени во злоупотребата, центрите за социјална работа покренале постапка за надзор над родителското право;

Во помалку од 10 % од евидентираните случаи применети се мерки на помош и заштита согласно регулативата која предвидува обврска за мултисекторска соработка, како и психо - социјална интервенција/третман од страна на специјализирани установи надвор од услугите кои ги дава центарот. Имено, центрите соработуваат со образовните и здравствените организации, како и со органите на кривичниот прогон, но во најголем дел од евидентираните случаи тоа е во насока на обезбедување на информации за комплетирање на досието и понатамошно пренесување на надлежностите на полицијата и јавното обвинителство;

Процентуално најмалку се застапени случаите кога центрите интервенираат во насока на обезбедување сместување на детето во згрижувачко семејство или институциите на системот, со цел да се изолира детето од средината во која било злоставувано;

Сосема е мала и процентуалната застапеност на случаи во кои центрите имаат преземено мерки за сместување на деца - жртви во Јавната установа за згрижување на деца со воспитно - социјални проблеми - Скопје и СОС Детско село - Скопје. Имено, вакви случаи се констатирани во пракса, но споредено со вкупниот број на деца - жртви кои биле третирани во рамки на надлежните центри за социјална работа, бројот на оние кои биле институционално згрижени е релативно мал.

Во пракса, регистрирани се и случаи каде непосредно по констатираната злоупотреба не се преземени никакви мерки на помош од страна на Центрите за социјална работа, бидејќи родителите одбивале соработка.

Во ниту еден центар за социјална работа на национално ниво не постои специјализирано одделение за работа со деца - жртви на сексуална злоупотреба, а предметите се распоредуваат по случаен избор кај стручен соработник од расположливиот стручен кадар. Во речиси сите центри еден ист стручен тим е задолжен за работа со сите ранливи категории, а само во мал дел постојат посебни служби за работа со деца и малолетници, независно дали се јавуваат во својство на носители или жртви на противправни поведенија. Ова се разбира, е чекор напред во напорите за специјализација на кадрите во ЦСР, бидејќи и покрај тоа што не постои посебно одделение кое ќе се бави исклучиво со проблематика поврзана со деца - жртви на сексуална злоупотреба, сепак предвидени се посебно остручени и специјализирани кадри за работа со децата воопшто, како посебна општествено - развојна категорија со потреби за интервенција, третман и заштита кои се квалитативно различни од оние на возрастните. Такви се Центрите за социјална работа во Скопје, Куманово и Гостивар.

По однос на прашањето за финансиските капацитети со кои располагаат и дали истите се доволни за извршување на сите надлежности предвидени со закон,

70% од анкетираниите Центри за социјална работа се произнесле дека во моментот државата не издвојува доволно средства кои им се потребни за остварување на континуитет во работењето и навремено и квалитетно опслужување на корисниците кои имаат потреба од определен облик социјална заштита. Во услови кога постојано се зголемуваат обврските за работа со социјално ранливи категории, а центрите располагаат со исти финансиски средства како и претходно, се доведуваат во состојба надлежностите кои ги имаат со закон, да ги остваруваат делумно, неквалитетно и без континуитет во работењето. Притоа, особено е важно да се нагласи дека недостигот од финансиски средства е проблем не само за спроведување на новите надлежности и обврски, туку и за оние постоечките, бидејќи моменталните технички, материјални и просторни ресурси на институциите не даваат гаранција за брзо, квалитетно и навремено решавање на проблемите. Кога станува збор за институционалните можности на центрите, анализата на моменталните состојби покажува дека е потребно долгорочно инвестирање во оспособување и специјализирање на стручните кадри за работа со деца - жртви на сексуална злоупотреба и опремување на посебни простории за оваа намена со визуелно - тонски и други технички средства за комуникација.

Особено важно во анализата на предметната проблематика е прашањето за времетраењето на активната постапка што ја водат центрите во насока на заштита на правата на детето - жртва, односно содржината на активностите кои ги преземаат во рамки на законските овластувања. Како што беше погоре наведено, активностите на ЦСР за конкретен случај на сексуална злоупотреба на деца најчесто завршуваат со доставување на документација до органите на МВР, судот или надлежното јавно обвинителство. Само во мал процент од анализираните случаи постапката за пружање заштита на детето е сè уште активна (т.е. детето е сместено во институција или во згрижувачко семејство) или правата од социјална заштита детето ги остварува преку друга служба на ЦСР.

Критички осврт на состојбите на национално ниво (искуства, ставови и мислења на кадрите од ЦСР)

Со цел утврдување на состојбите на национално ниво преку споделување на искуства, ставови и мислења на раководниот и стручниот кадар во ЦСР, беше спроведено истражување во кое беа вклучени сите 30 центри за социјална работа на територијата на Р. Северна Македонија. Од нив 25 одговорија на анкетниот прашалник и меѓу другото се произнесоа во врска со актуелните состојби во функционирањето на системот за социјална заштита, а дадоа и свои препораки, сугестии и забелешки кои се однесуваат на законските решенија и праксата за заштита на деца - жртви на сексуална злоупотреба.

Во однос на прашањето за институционалното прифаќање на овие деца, речиси сите се едногласни во сфаќањето дека со нив треба да работи специјализиран тим во рамките на посебно одделение за работа со деца - жртви на сексуална злоупотреба кој подолго време во континуитет ќе остварува средби и консултации со самите жртви, но и нивните родители. Според професионалците кои се директно вклучени во остварувањето на социјалната заштита на деца - жртви, особено е важно правилно да се проценува степенот на доживеаната траума и стрес, па како резултат на тоа соодветно да се третира детето кое има потреба од помош и заштита.

Меѓу другото, неопходно е зголемување како на специјализираните човечки ресурси, така и на финансиските капацитети со кои располагаат центрите, бидејќи во услови на мултиплицирање на надлежностите и работата со различни категории ранливи групи, расположливите ресурси ниту од далеку не ги задоволуваат основните стандарди на социјалната заштита. Професионалниот статус и идентитет на социјалните работници/психолози/педагози кои работат со деца - жртви на сексуално насилство и експлоатација исто така значително треба да се подобри, со цел сосема да се утврдат и искристализираат нивната улога и овластувања во обезбедување на севкупната благосостојба на детето. Генерално, недостасува специфична обука за препознавање на жртви на сексуална злоупотреба на деца, постапување со дете - жртва и взаемна соработка меѓу институциите на системот.¹⁸ Недостасуваат и материјални и технички капацитети, а особено е истакната потребата од посебно адаптирани простории за работа со деца - жртви, прилагодени на нивните потреби и се разбира, возраст. Покрај тоа во центрите за социјална работа отсутува јасна внатрешна организациона структура, со детално определени надлежности на стручниот кадар и механизми за доследно спроведување на процедурите за постапување со деца - жртви. Во насока на независно следење на состојбите во доменот на социјалната заштита на деца, допрва треба да се развиваат и соодветни стандарди и дисциплински постапки, како и други механизми за утврдување одговорност кои во моментот се многу слаби и неефикасни. Системите за следење на квалитетот на услугите кои ги нудат центрите во голема мера се неадекватни, па поради тоа потребно е воведување на механизми за обезбедување квалитет кои ќе овозможат навремено, ефикасно и недискриминирачко давање услуги за социјална заштита во рамките на месно надлежните центри.

Дополнително, еден од најсериозните пропусти кои се констатирани во моменталниот систем на социјална заштита на деца - жртви на сексуална злоупотреба, е непостоњето на прифатни центри за згрижување на децата во

¹⁸ Така и во: *Правата на децата и граѓаните низ призмата на економско социјалните права во Македонија – 20 годишнина на Конвенцијата за правата на детето (Мониторинг на центрите за социјална работа)*. Скопје: Хелсиншки комитет за човекови права во Република Македонија, 2019.

рок од 24 часа, непосредно по преживувањето на трауматското искуство од злоупотребата.

Заклучни согледувања

Досегашните сознанија за феноменот на сексуална злоупотреба на деца со сигурност потврдуваат дека за надминување на моменталните состојби не е доволна интервенција само во законските прописи, туку постоење на добра волја и подготвеност истите да се спроведуваат во пракса и креирање на мултисекторски општествен систем на заштита кој подеднакво ќе ги вклучи сите институции на системот што може да придонесат кон унапредување на детската благосостојба.

Улогата на центрите за социјална работа како старателски органи и основни служби за социјална заштита во локалната заедница е да го иницираат и координираат севкупниот процес на заштита на децата, што во суштина е еден, единствен процес, но во него партиципираат различни системи, од кои секој има свои особености, придонес и улога во неговото остварување. Притоа, распределбата на улогите на сите учесници во системот на детска заштита треба да претставува основа за навремена идентификација, проценка и собирање на податоци и обезбедување на соодветни социјални и семејно - правни мерки чија цел е спречување на злоупотребата или ублажување на трауматските последици од веќе преживеана злоупотреба. Податоците од спроведеното истражување на оваа тема, укажуваат на бројни недоследности во системот за социјална заштита кога станува збор за згрижување и третман на деца - жртви на сексуална злоупотреба. Имајќи ја предвид оваа состојба, неопходно е да се работи на унапредување и зацврстување на соработката меѓу сите институции кои според своите надлежности се засегнати со решавање на проблемот на сексуално насилство, како и подигање на јавната свест особено кај професионалците од оваа област за придобивките од функционалната и успешна соработка помеѓу надлежните институции. Притоа, државата треба да обезбеди соодветни ресурси (финансиски и човечки) за остварување на ваквиот концепт, а професионалците кои работат со децата жртви на злоупотреба и насилство да добијат соодветна обука за откривање, известување и постапување при случаи на злоупотреба на деца.¹⁹ За постигнување на оптимални резултати пожелно е да се работи на развивање механизми и концепти за примена на мултидисциплинарен специјализиран третман на деца - жртви што ќе се спроведува на локално ниво. Ова особено поради тоа што социјалните услуги според досегашните меѓународни искуства, се покажуваат како најефикасни, најекономични и најкорисни кога се дизајнираат и имплементираат согласно локалните потреби на граѓаните и со користење на локалните капацитети и ресурси.

¹⁹ Давитковски, Борче. *Компаративен преглед на домашното законодавство и Конвенцијата за правата на детето*. Скопје: Министерство за правда, 2010, стр. 43.

Сето погоренаведено недвосмислено го потврдува фактот дека непостоењето на ефикасен систем за социјална заштита ги оневозможува децата целосно да ги уживаат своите права на опстанок, развој и прераснување во успешни и корисни членови на општеството. На денешниот степен на достигнувања, учеството на центрите за социјална работа во справувањето со сексуалното насилство врз деца е сè уште во голема мера ограничено, па поради тоа и покрај нивното есенцијално значење во оваа област, тие не се препознатливи во пошироката општествена заедница како главни промотори на детската заштита кога станува збор за овој облик на криминалитет. Токму поради тоа неопходна е високоразвиена свест за значењето и улогата на социјалните установи во управувањето со процесот на заштита на деца од сексуално насилство и експлоатација, како би се дефинирале долгорочни и применливи стратегии за подобрување на институционалниот одговор на проблемот.

Користена литература:

1. Богоевска, Наташа, Сузана Борнарова и Маја Геровска-Митев. *Социјалната заштита во Македонија: Регулатива и практика*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2019.
2. Давитковски, Борче, Ана Павловска – Данева и Драган Гоцевски. „Перспективите на НВО секторот во вршењето на јавни услуги во Република Македонија“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* (2011): 347-364.
3. Давитковски, Борче. *Компаративен преглед на домашното законодавство и Конвенцијата за правата на детето*. Скопје: Министерство за правда, 2010.
4. Камбовски, Владо. et al. *Коментар на законот за правда за децата со практикум*. Скопје: Совет за превентива против малолетничка деликвенција - Кавадарци, 2018.
5. *Правата на децата и граѓаните низ призмата на економско социјалните права во Македонија – 20 годишнина на Конвенцијата за правата на детето (Мониторинг на центрите за социјална работа)*. Скопје: Хелсиншки комитет за човекови права во Република Македонија, 2019.
6. Спасовска, Софија. et al. *Прирачник за развој на социјални услуги за ранливите групи во локалните заедници*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2013.
7. Чачева, Виолета, Стојанка Мирчева. *Запоставени и жигосани - Анализа на состојбата: Сексуална злоупотреба на деца*. Скопје: Канцеларија на УНИЦЕФ, 2010.
8. Zegarac, Nevenka. et al. *Zastita deteta od zlostavljanja: Prirucnik za centre za socijalni radi druge sluzbe u lokalnoj zajednici*. Beograd: Jugoslovenski Centar za prava deteta, 2001.

9. Закон за социјална заштита, „Службен весник на РМ“, бр. 79/09.
10. *Стандарди и процедури за постапување на Центрите за социјална работа*. Скопје: ЈУ Завод за социјални дејности, УНИЦЕФ, 2014.
11. *Протокол за соработка меѓу надлежните институции во случаи на сексуална злоупотреба на деца и педофилија*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
12. *Национална програма за развој на социјалната заштита 2011-2021*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2010.
13. Социјална превенција. Пристапено на 09 Јуни 2020, <http://mtsp.gov.mk/uslugi-ns_article-socijalna-prevencija.nspix>.